

Bargieł, Barbara

Materiały z wielokulturowych stanowisk w Horodysku, pow. chełmski

Archeologia Polski Środkowowschodniej 8, 351-362

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BARBARA BARGIEŁ

MATERIAŁY Z WIELOKULTUROWYCH STANOWISK W HORODYSKU, POW. CHEŁMSKI

W roku 2005 p. Krzysztof Tarajko, student IV roku historii dostarczył do Instytutu Archeologii UMCS materiały pochodzące z miejscowości Horodysko, pow. chełmski, woj. lubelskie znanej od dawna w literaturze archeologicznej z powodu znajdującego się tutaj grodziska wczesnośredniowiecznego oraz odkrycia „skarbu” paciorków fajansowych w naczyniu kultury strzyżowskiej.

Stanowisko I (grodzisko) zlokalizowane jest na terenie części wsi zwanej „Maczuły”. Badania wykopaliskowe prowadzili tu już w latach 1967-1968 i 1971-1972 pracownicy Muzeum Okręgowego w Lublinie. Położone jest ono wśród łąk na małym cyplu zbrocza wierzchowiny nad doliną Leśniarki, dopływu Wojsławki. Na majdanie nie stwierdzono śladów zwartej zabudowy. Licznie występujący materiał ceramiczny i drobne narzędzia żelazne pozwalają przypuszczać, że tylko w pewnych okresach czasu przebywały tu większe grupy ludzkie. W północnej części majdanu odsłonięto duże ponad trzydziestopochówkowe cmentarzysko szkieletowe, na którym groby pozbawione były wyposażenia. Jedynie w niektórych z nich znaleziono pojedyncze fragmenty ceramiki wczesnośredniowiecznej i gwoździe żelazne. Grodzisko otaczały wały o konstrukcji drewniano-ziemnej. Występująca gruba warstwa silnie przepalanej gliny z drobnymi węgielkami drzewnymi pozwala przypuszczać, że grodzisko zostało zniszczone przez pożar. Odkryte materiały datują grodzisko i cmentarzysko na XII-XIV w. (np. Z. Ślusarski 1970).

W części zachodniej grodziska odkryto „skarbu” kultury strzyżowskiej składający się z ponad 1000 paciorków fajansowych zdeponowany w naczyniu z przykrywką (oznaczony jako stan. IV). Badania powierzchniowe i sondażowe prowadzone w okolicach grodziska nie potwierdziły istnienia osadnictwa tej kultury (Z. Ślusarski 1968; 1969; 1970; A. Kloss 1972; 1973).

W 2005 r. materiał zebrano w dwóch miejscach – na polu ornym w pobliżu grodziska (stanowiącego część stan. I) oraz z obszaru, gdzie zaczęto prowadzić prace

ziemne, których celem jest budowa we wsi zbiornika wodnego – 27 hektarowego „zalewu”. Stanowisko to znane z wcześniejszych badań powierzchniowych AZP oznaczone zostało nr 13 (na obszarze 83-90/71). Zlokalizowane jest ono w odległości około 700 m na północ od grodziska¹.

STANOWISKO I

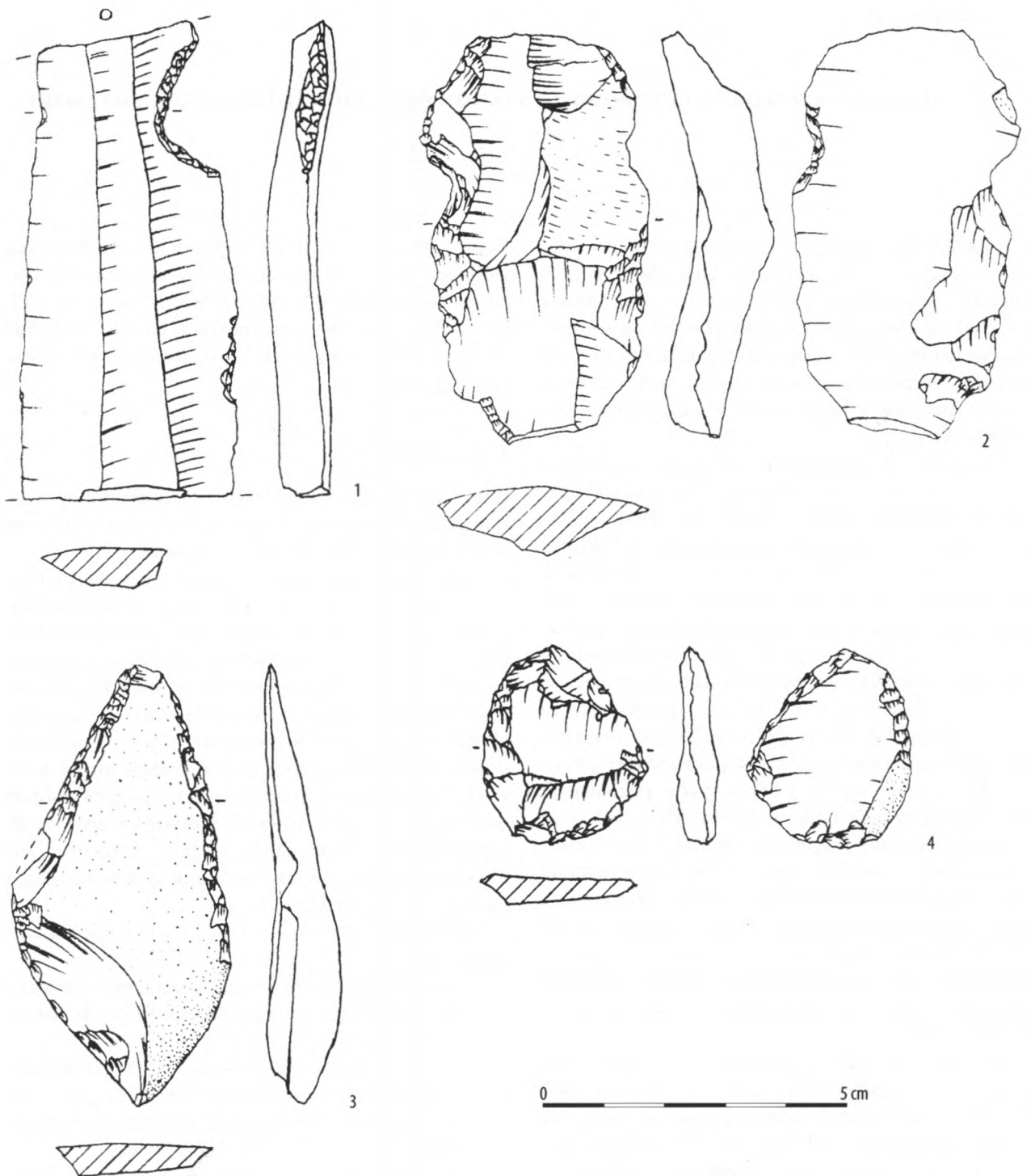
Z tego stanowiska pochodzi materiał zabytkowy – ceramiczny i krzemienisty, który można wiązać z kilkoma okresami chronologicznymi i kulturami.

Najstarsze osadnictwo – neolityczne reprezentowana jest przez osadę ze środkowego okresu neolitu. Znaleziono tu około 20 fragmentów ceramiki kultury pucharów lejkowatych. Niestety wszystkie pochodzą ze środkowych partii naczyń, dlatego nie nadają się do ich rekonstrukcji. Jest to ceramika o barwie jasnoczłystej, powierzchniach „mączystych” z drobną i małą ilością domieszki schudzającej. Z kulturą amfor kulistych można łączyć fragmenty najprawdopodobniej baniastego naczynia, również nie nadającego się do rekonstrukcji. Powierzchnia o barwie brunatnej jest nierówna, ze średnioziarnistą domieszką wychodzącą na obydwu powierzchniach.

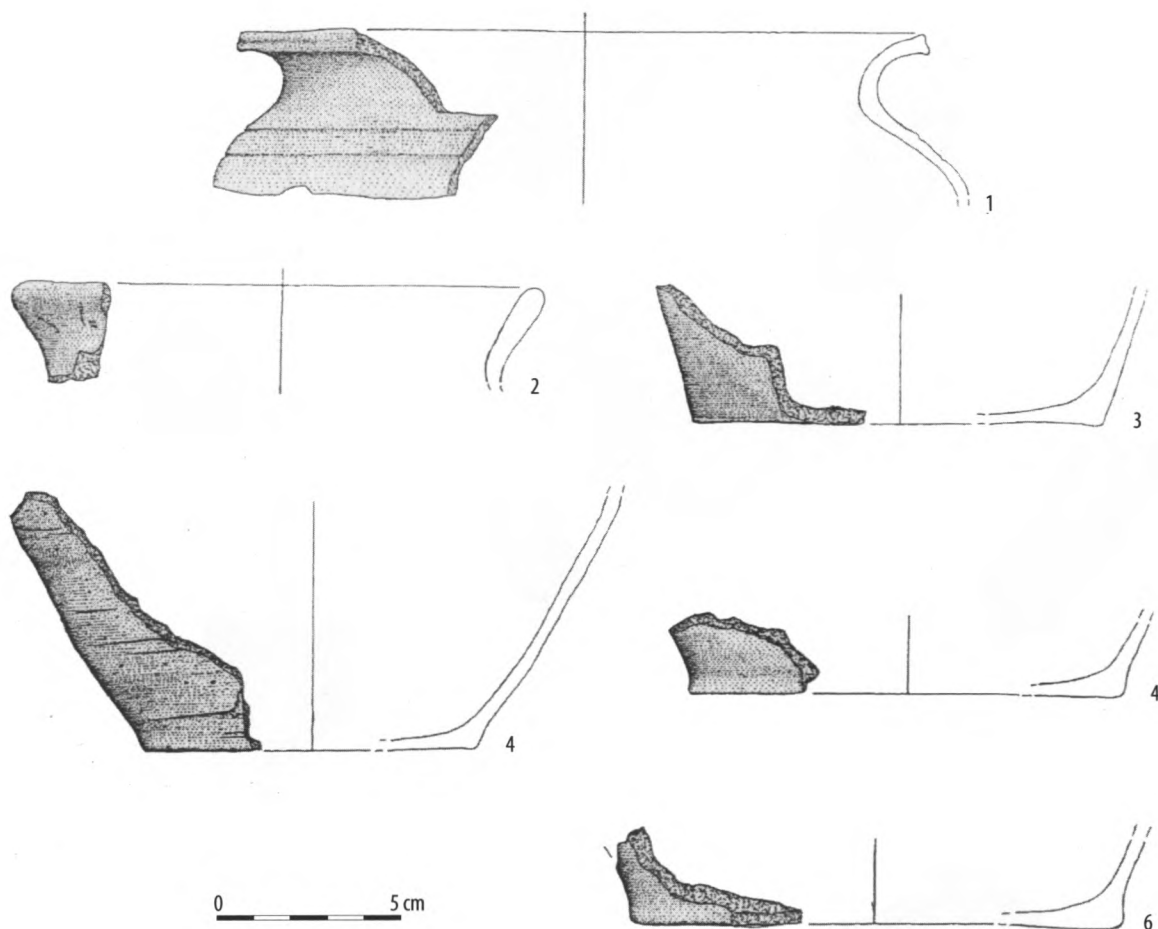
Znaleziono tu ponadto zabytki z krzemienia wosłyńskiego:

- szeroki wiór z retuszowaną wnąką, przypuszczalnie pochodzący z neolitu środkowego lub późnego (ryc. 1: 1);
- masywne narzędzie nożowate na parawiórze z dodatkowymi załupanymi wnąkami (ryc. 1: 2) przypuszczalnie związane ze środkowym okresem epoki brązu lub wczesną epoką żelaza;
- zgrzebło zbieżne wykonane na parawiórze (ryc. 1: 3), późny neolit – wczesna epoka żelaza;

¹ Kilka tygodni po zebraniu analizowanych tu materiałów na terenie tym badania ratownicze prowadził mgr Stanisław Gołub z firmy „Usługi Archeologiczne” z siedzibą w Chełmie.

Ryc. 1. Horodysko, pow. Chełm, stan. I. Wyroby krzemienne: 1-4 – epoka neolitu i brązu. Rys. M. Krzemiński.

Ryc. 2. Horodysko, pow. Chełm, stan. I. Wyroby ceramiczne: 1, 2 – XV w.; 3-6 – XVII-XVIII w. Rys. Z. Jedliński.

- łuszczeń z narzędzia bifacjalnego, przerobiony na formę nożową (ryc. 1: 4) datowany na epokę brązu;
- kilka drobnych odłupków krzemiennych.

Następny horyzont reprezentuje pięć fragmentów ceramiki pochodzących z naczyń datowanych na X-XII w. Niektóre zdobione są ornamentem pasmowym i linii falistych.

Dwa fragmenty pochodzą z naczyń datowanych na XV w. Jeden z garnka o esowatym profilu z mocno wywiniętym, prosto ściętym brzegu, zdobiony delikatnym, poziomym ornamentem rytym (ryc. 2: 1); drugi z naczynia o brzegu zaokrąglonym (ryc. 2: 2). Obydwa charakteryzują się doskonałym wypałem, zbitym przełomem i czarnymi powierzchniami.

Najliczniejszy materiał zabytkowy reprezentowany jest przez ponad 40 fragmentów ceramiki nowożytnej XVII-XVIII w. Jest to ceramika toczona na kole, twarda o bardzo zbitym przełomie, barwy ciemnoszarej lub czarnej z pojedynczymi egzemplarzami o barwie ja-

snej. Reprezentowana jest przez fragmenty pochodzące z brzuśców naczyń niekiedy zdobionych ornamentem pasmowym, den (ryc. 2: 3-6) i pojedyncze ucha.

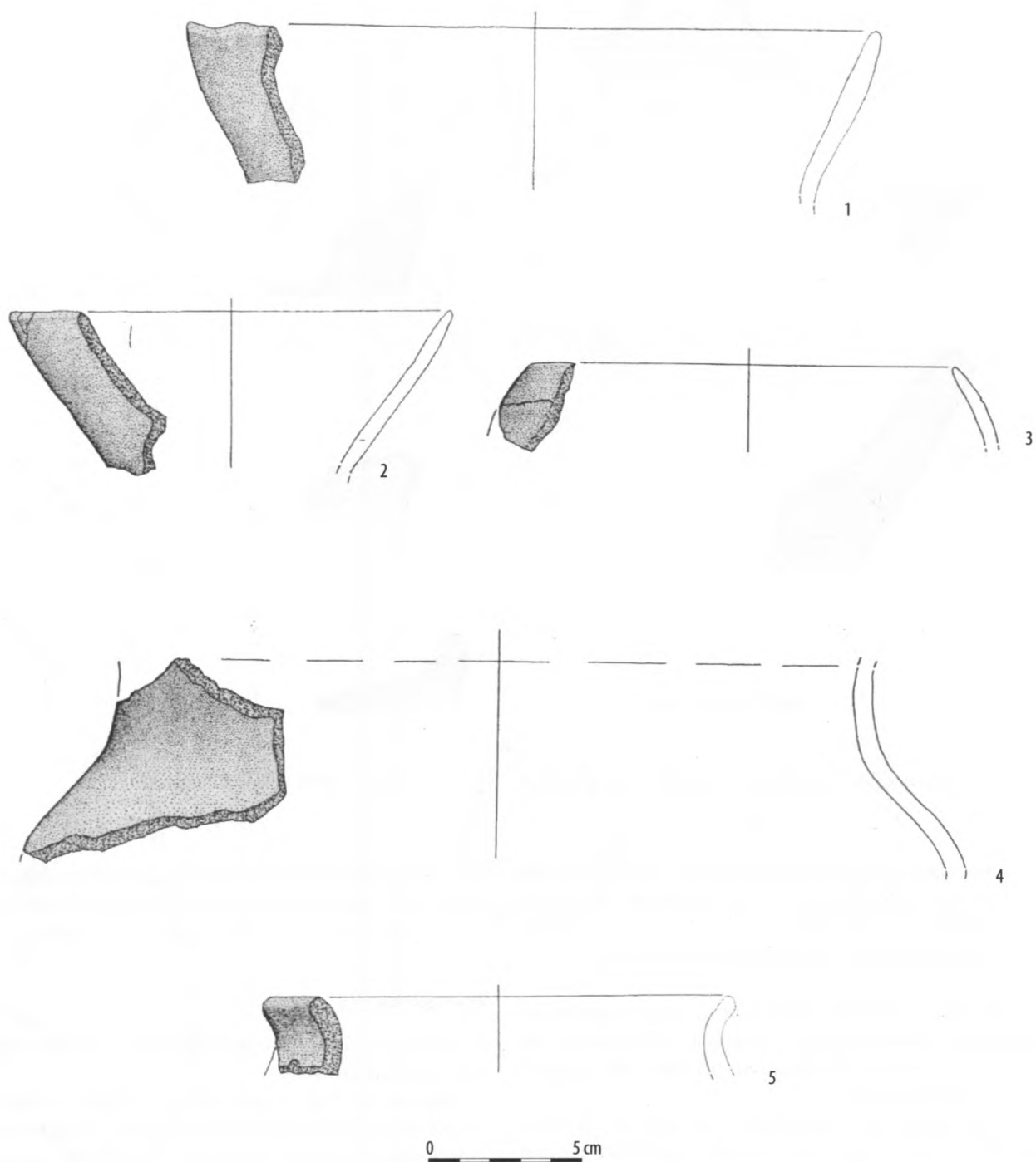
STANOWISKO 13

Z tego stanowiska („zalew”) pochodzi również materiał wielokulturowy.

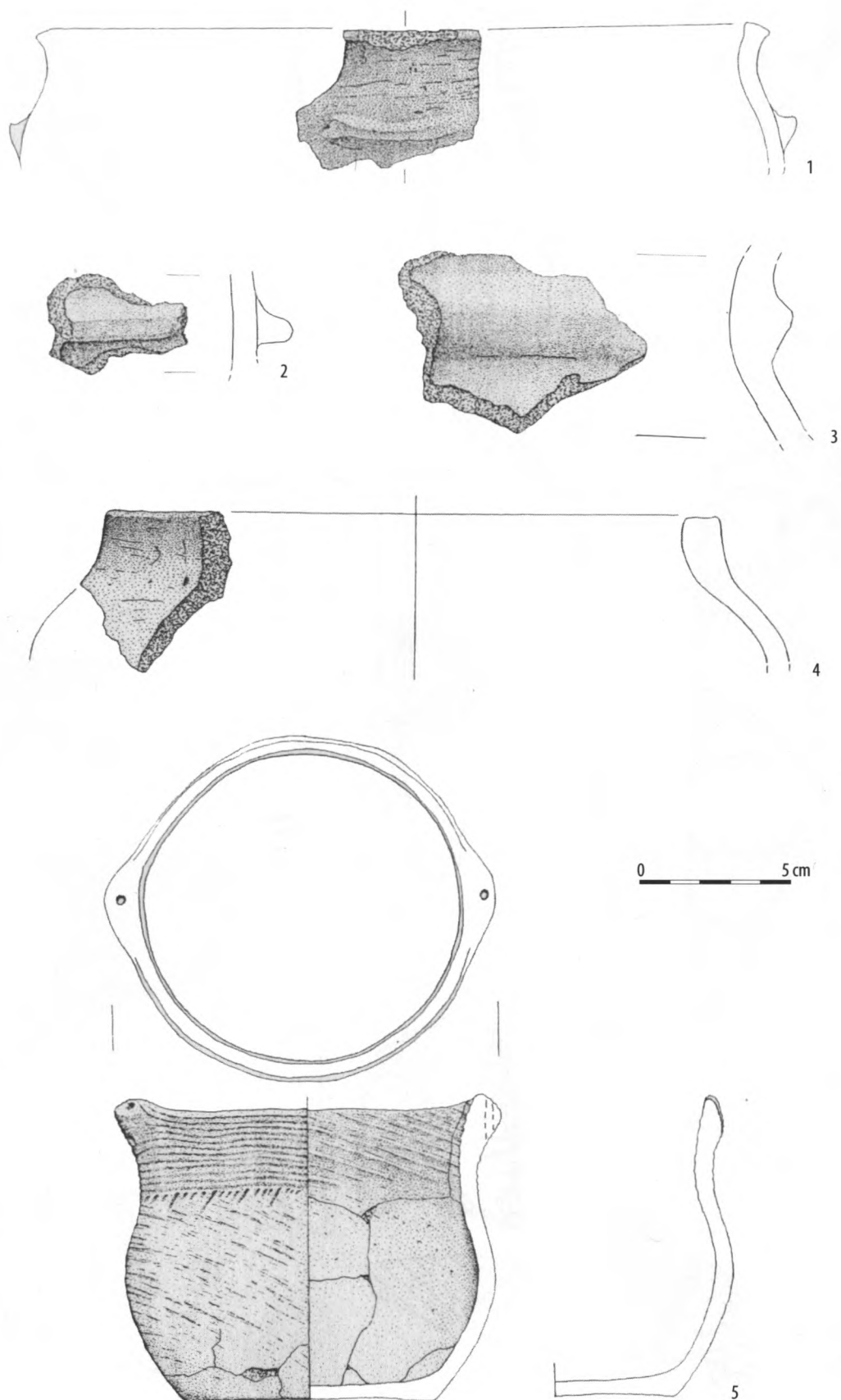
Najstarszą fazę reprezentują zabytki związane z neolityczną kulturą lubelsko-wołyńską. Są to w większości małe fragmenty brzuśców naczyń nie nadające się do rekonstrukcji oraz kilka wylewów pochodzących z czarki, pucharu i naczynia workowatego (ryc. 3: 1-4). Ceramika jest cienkościenna o barwie jasnoceglasto-brązowej z bardzo drobną domieszką mineralną.

Kolejny ślad osadnictwa reprezentowany przez pojedynczy fragment ceramiki (ryc. 3: 5) związany jest z obecnością na omawianym stanowisku ludności kultury pucharów lejkowatych.

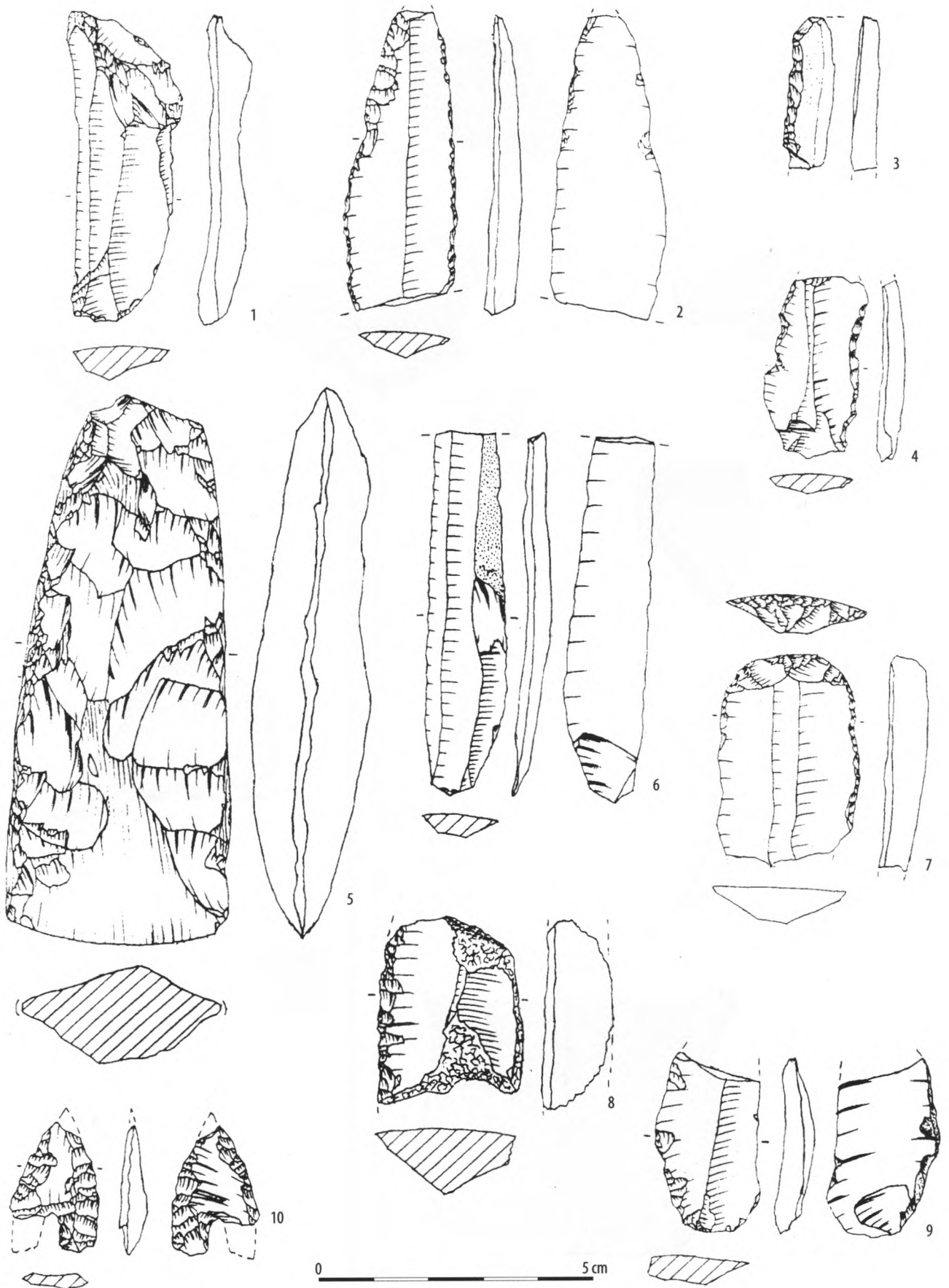
Początek epoki brązu to rozwój na tym terenie m.in. kultury strzyżowskiej. Pozostawiła ona tutaj trwałe śla-

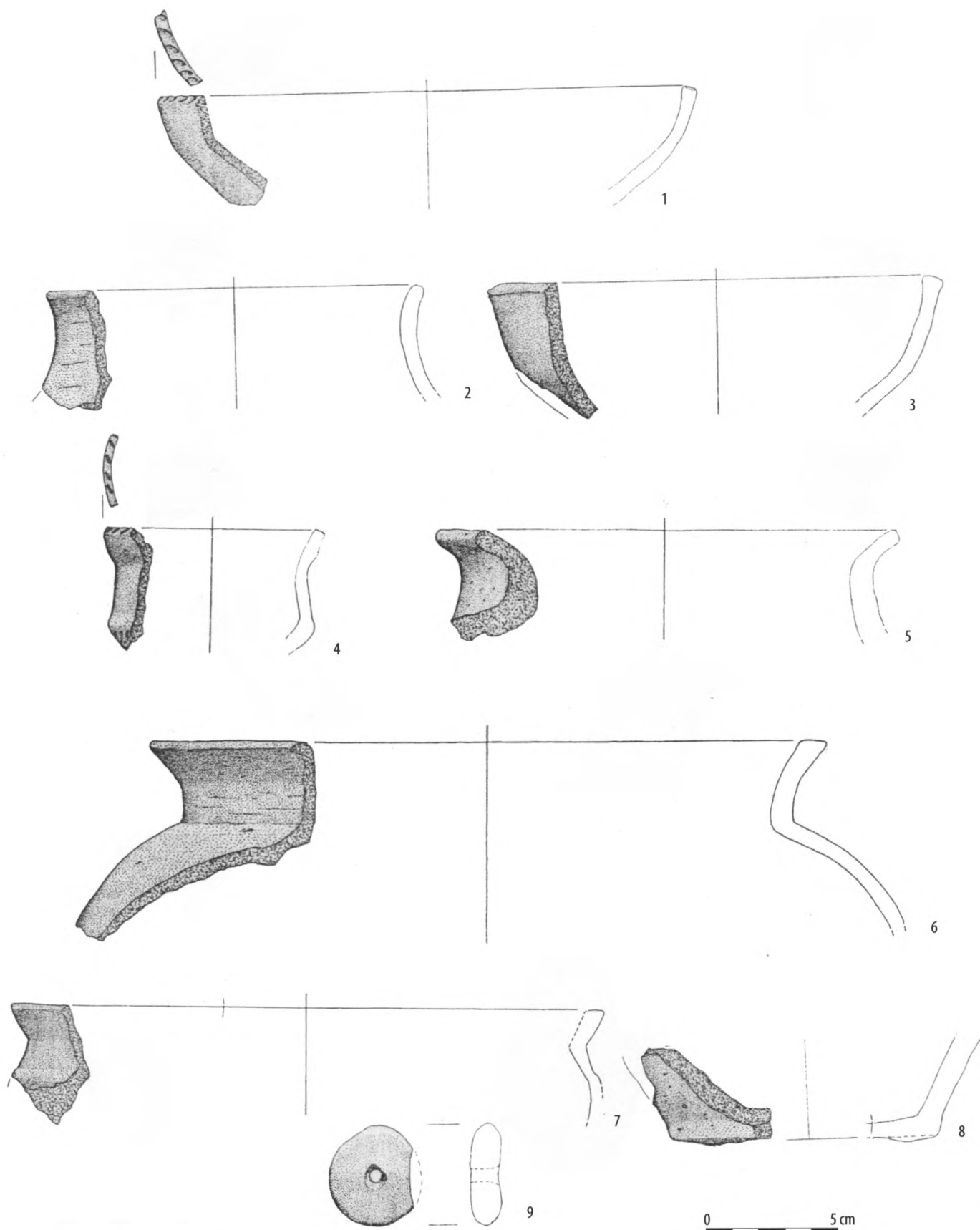
Ryc. 3. Horodysko, pow. Chełm, stan. 13. Wyroby ceramiczne: 1-4 – kultura lubelsko-wołyńskiej; 5 – kultura pucharów lejkowatych.
Rys. Z. Jedliński.

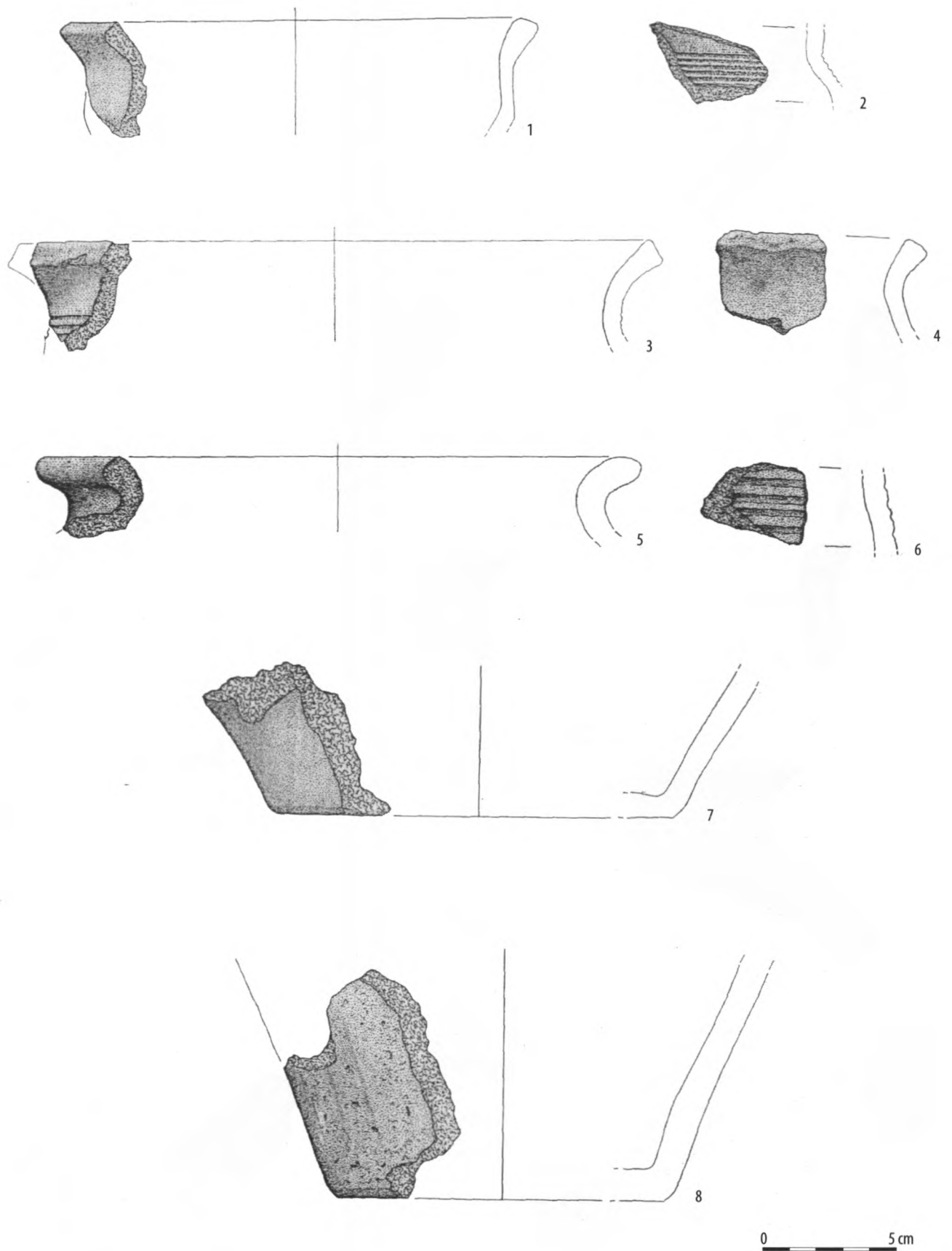
Ryc. 4. Horodysko, pow. Chełm, stan. 13. Wyroby ceramiczne: 1, 2, 5 – kultura strzyżowska; 3, 4 – kultura trzcieniecka. Rys. Z. Jedliński.

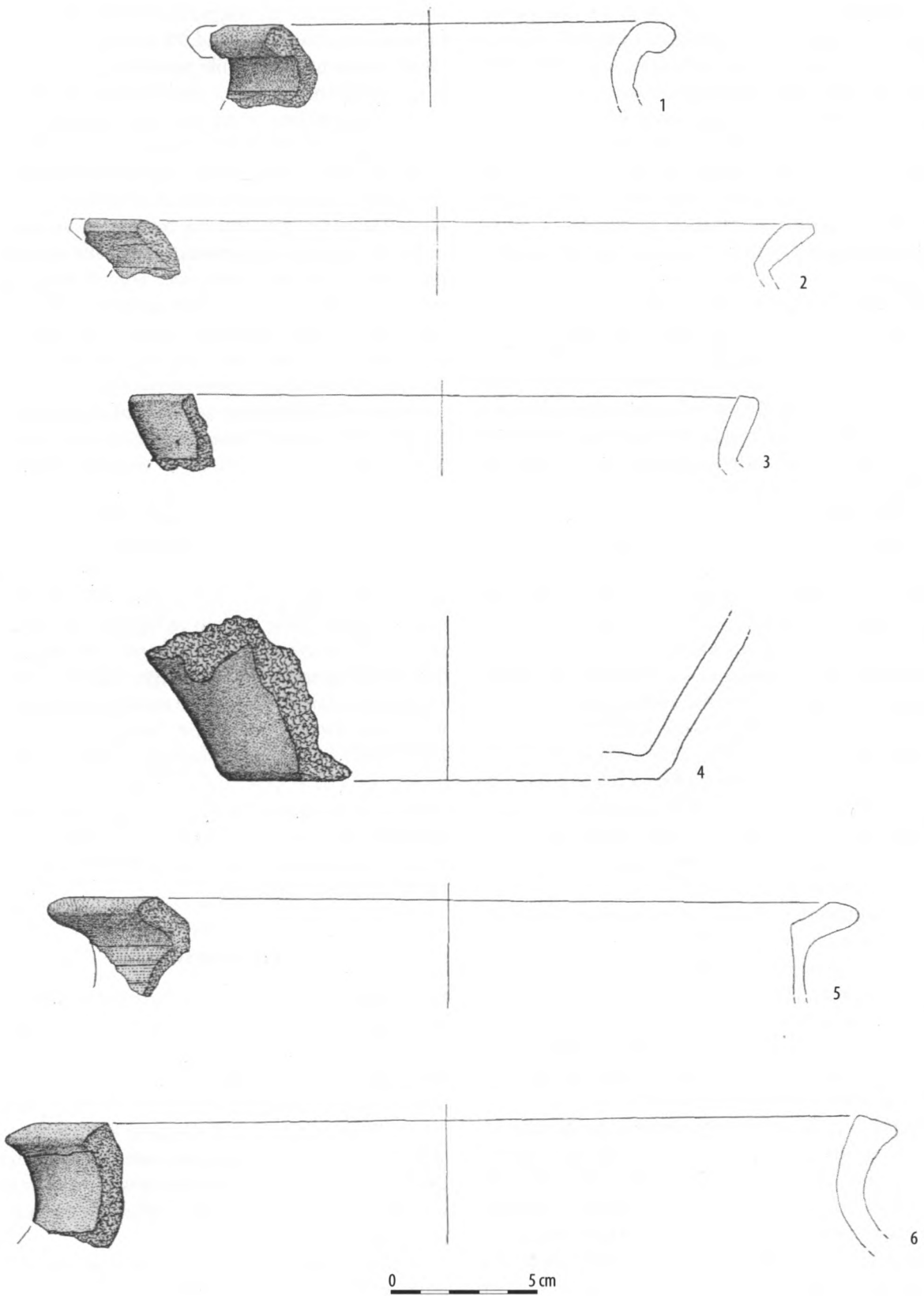
Ryc. 5. Horodysko, pow. Chełm, stan. 13. Wyroby krzemienne: 1-10 – epoka neolitu i brązu. Rys. M. Krzemiński.

Ryc. 6. Horodysko, pow. Chełm, stan. 13. Wyroby ceramiczne: 1-4 – kultura łużycka lub pomorska; 5, 8, 9 – wczesne średniowiecze; 6-7 – kultura przeworska. Rys. Z. Jedliński.

Ryc. 7. Horodysko, pow. Chełm, stan. 13. Wyroby ceramiczne: 1-8 – wczesne średniowiecze. Rys. Z. Jedliński.

Ryc. 8. Horodysko, pow. Chełm, stan. 13. Wyroby ceramiczne: 1-6 – późne średniowiecze i okres nowożytny. Rys. Z. Jedliński.

dy w postaci wcześniej wspomnianego „skarbu” paciorków fajansowych, natomiast na stan. 13 zniszczeniu uległ grób tej kultury. W czasie prac ziemnych pracujący robotnicy zauważyli czaszkę ludzką, w pobliżu której znajdowało się małe, beczułkowate naczynie z dwoma przekłutymi pionowo guzkami umieszczonymi na krawędzi. Górna część zdobiona dwunastoma poziomymi, delikatnymi odciskami sznura, poniżej drobne ukośne odciski. Powierzchnia przecierana ukośnie wiechciem trawy. Masa ceramiczna posiada domieszkę drobno- i średnioziarnistą. Jego powierzchnie są barwy ceglasto-brązowej. Wymiary: wysokość – 9,5 cm; średnice: wylewu 12,5 cm, brzuśca 12 cm i dna 8 cm (ryc. 4: 5). W odległości około 1 m znaleziono następnie siekiere krzemienneą z surowca wołyńskiego. Jest to okaz dwuścienny, płaski, z obuchem zniszczonym późniejszym odbiciem, formowany dwustronnie, miejscami dużymi, głębokimi odbiciami. Przy ostrzu gładzenie układające się w wysoki trójkąt, ślady gładzenia również w partii przyobuchowej oraz na całej długości boków. Wymiary: długość 10,1 cm, szerokość ostrza 4,1 cm, maksymalna grubość 4,1 cm (ryc. 5: 5). Ponadto znaleziono dwa fragmenty ceramiki tej kultury (ryc. 4: 1, 2).

Materiał krzemienisty związany z epoką neolitu lub brązu, jakkolwiek trudno jest przypisać konkretnej kulturze, niemniej jego makrolityczny pokrój wyraźnie nawiązuje do przemysłów środkowego lub późnego neolitu – fragmentarycznie zachowane: wiórowce (ryc. 5: 2, 9); drapacz wiórowy (ryc. 5: 7), wióry częściowo retuszowane (ryc. 5: 4, 9), także rylczak (ryc. 5: 3). Z epoką brązu lub wczesnego okresu żelaza należy łączyć parawiór (ryc. 5: 1) oraz częściowo zniszczony grocik z głęboko wcięta podstawą (ryc. 5: 10). Wszystkie zabytki wykonano z surowca wołyńskiego, poza przepalonym wiórowcem (ryc. 5: 9).

Dwa fragmenty ceramiki łączyć można z osadnictwem kultury trzcinieckiej. Pierwszy z nich pochodzi z naczynia o prostym, pogrubionym brzegu przechodzący w baniasty brzusek. Powierzchnia wygładzona prawie wyświecona, o barwie brązowopomarańczowej (ryc. 4: 4). Drugi to fragment brzuśca z naklejoną listwą plastyczną o barwie brązowej z gliny ze średnio- i drobnoziarnistą domieszką (ryc. 4: 3).

Kolejnych kilkanaście fragmentów pochodzących m.in. ze środkowych partii naczyń można ogólnie datować jako przynależne do kultury łużyckiej lub pomorskiej. Jeden z egzemplarzy pochodzi z małego naczynia o prosto ściętym brzegu, wywiniętym na zewnątrz i ostrym załomie brzuśca, który podobnie jak krawędź zdobiony jest nacinaniem (ryc. 6: 4). Dwa następne to pozostałości mis o prostych brzegach, z których jedna zdobiona jest nacinaniem. Powierzchnie gładkie, domieszka drobnoziarnista (ryc. 6: 1, 3). Z horyzontem tym można wiązać ponadto kolejny

fragment naczynia (ryc. 6: 2). Wśród materiału masowego związanego najprawdopodobniej z kulturą łużycką znalazło się ponad 70 mniejszych lub większych fragmentów ceramiki pochodzących z brzuśców, w tym niektóre o powierzchniach chropowatych.

Przypuszczalnie z kulturą przeworską z okresu rzymskiego można wiązać następne zabytki. Jeden z nich pochodzi z baniastego naczynia o prostym, ściętym brzegu, mocno wywiniętym na zewnątrz. Powierzchnia starannie opracowana o barwie jasnobrązowej z drobnoziarnistą domieszką prawie niewidoczną na powierzchni i w przełomie (ryc. 6: 6). Kolejny egzemplarz to fragment górnej części naczynia o brzegu prosto ściętym, lekko lejkowatej szyjce i wyraźnie zaznaczonym podwójnym przejściu szyi w baniasty brzusek. Powierzchnia ciemnopomarańczowa z prawie niewidoczną domieszką ze śladami srebrzystej miki (ryc. 6: 7). Ponadto z okresem tym można łączyć około 9 fragmentów pochodzących ze środkowych partii naczyń.

Liczny materiał związany jest z okresem wczesnego średniowiecza i czasów późniejszych. Są to zarówno fragmenty pochodzące z górnych części naczyń, den, jak i z nienadających się zrekonstruować środkowych partii. Powierzchnie naczyń są bardziej lub mniej starannie dopracowane – wygładzone z drobnoziarnistą domieszką piasku lub drobnego tłuczni. Niektóre z kolei posiadają powierzchnie mocno zniszczone, choć większość „twarde” najczęściej barwy bardzo ciemnej. Poszczególne fragmenty ceramiki i prześlik datować można na VIII w. (ryc. 7: 1, 3), VIII-IX w. (ryc. 6: 5, 8; 7: 5, 7), IX-X w. (ryc. 7: 2, 4, 6; 8: 1), ogólnie na wczesne średniowiecze (ryc. 6: 9; 7: 8) i czasy późniejsze – datowane na okres późnego średniowiecza (ryc. 8: 2-5) i nowożytności (ryc. 8: 6).

PODSUMOWANIE

Stanowiska w Horodysku dostarczyły ciekawych, nowych materiałów do poznania pradziejów i okresów późniejszych tych okolic. Wydaje się jednak, że najbardziej interesującymi znaleziskami są materiały pochodzące ze zniszczonego grobu kultury strzyżowskiej.

J. Głosik publikując monografię kultury strzyżowskiej w roku 1968 dysponował materiałami pochodzącymi z 18 stanowisk zlokalizowanych w 14 miejscowościach, wśród których było 7 obiektów cmentarnych (J. Głosik 1968).

Mimo upływu około 40 lat w dalszym ciągu dysponujemy skromną bazą źródłową, chociaż powiększyła się ona o liczne stanowiska pochodzące z prospekcji powierzchniowej oraz nieliczne badane ratowniczo cmentarzyska. Dlatego godnym odnotowania jest fakt odkrycia kolejnego grobu, zwłaszcza, że znajdował się

w pobliżu miejsca ukrycia najbogatszego, wręcz unikatowego, nie mającego analogii na terenie Europy środkowej skarbu paciorków fajansowych z I okresu epoki brązu (por. Ch. Robinson, B. Baczyńska, M. Polańska 2004, s. 125). Można stąd sądzić, że dalsze badania bądź przypadkowe odkrycia pozwolą zlokalizować kolejne groby tej kultury. Odkryte w Horodysku naczynie nie posiada analogii do wcześniej znajdowanych wyrobów ceramicznych. Dwa małe umieszczone pod krawędzią guzki „uszka” przekłute są pionowo, nie tak jak w innych naczyniach poziomo. Również godnym odnotowania jest fakt znalezienia siekiery krzemiennej – najprawdopodobniej wchodzącej w skład wyposażenia zniszczonego grobu, wytworu znanego dotychczas z cmentarzysk w Raciborowicach-Kolonii, pow. chełmski, stan. II i z pojedynczego grobu na stan. I. Nowoodkryte stanowisko w Horodysku położone jest nad Wojsławą, w odległości około 22 km na zachód od Raciborowic-Kolonii.

Nekropole kultury strzyżowskiej, których obszar występowania na Lubelszczyźnie w zasadzie ogranicza się do południowo-wschodniej części Wyżyny Lubelskiej tworzą małe, ale wyraźne zgrupowania nad Bugiem w obrębie Grzędy Horodelskiej (Horodło, stan. 12; Hrebenne, stan.: 10, 24, 31 i 34; Husynne Kolonia, stan. 6 i 7; Nieledeu; Strzyżów, stan.: 1, 10, 27 i 28 – w pow. hrubieszowskim; Raciborowice-Kolonia, pow. chełmski, stan. I i II) oraz Kotliny Hrubieszowskiej (Gródek, pow. hrubieszowski, stan. 1; Hrubieszów-Podgórze, stan. 5). Poza nimi pojedyncze obiekty zarejestrowano w Hyżej, pow. zamojski w Kotlinie Zamojskiej, oraz prawdopodobnie w Ostrówku, pow. lubartowski leżącym nad środkowym Wieprzem na Wysoczyźnie Lubartowskiej (m.in. B. Bargieł 2006).

Reasumując, materiały z Horodyska stanowią bardzo interesujący przyczynek do poznania pradziejów i okresów późniejszych tych okolic.

LITERATURA

Bargieł Barbara		Ślusarski Zygmunt	
2006	<i>Kultura strzyżowska w świetle znalezisk grobowych.</i> Wiadomości Archeologiczne 58, s. 65-99.	1968	<i>Horodysko, pow. Chełm.</i> W: Informator Archeologiczny. Badania 1967 r., red. M. Konopka. Warszawa, s. 331-332.
Głosik Jerzy		1969	<i>Horodysko, pow. Chełm.</i> W: Informator Archeologiczny. Badania 1968 r., red. M. Konopka. Warszawa, s. 242-243.
1968	<i>Kultura strzyżowska.</i> Materiały Starożytne 11, s. 111-163.	1970	<i>Dépot de perles de faïence, Hrodysko, distr. de Chełm, Pologne.</i> W: Le néolithique et le bronze ancien dans le sud-est de la Pologne, réd. W. Hensel, K. Jażdżewski. Warszawa, fasc. 25, pl. 159. Inventaria Archaeologica.
Kloss Anna			
1972	<i>Horodysko, pow. Chełm.</i> W: Informator Archeologiczny. Badania roku 1971, red. M. Konopka. Warszawa, s. 175-176.		
1973	<i>Horodysko, pow. Chełm.</i> W: Informator Archeologiczny. Badania roku 1972, red. M. Konopka. Warszawa, s. 331-332.		
Robinson Chris, Baczyńska Barbara, Polańska Marta			
2004	<i>The Origins of Faïence in Poland/Pochodzenie fajansu w Polsce.</i> Sprawozdania Archeologiczne 56, s. 79-154.		

BARBARA BARGIEŁ

MATERIALS FROM MULTI-CULTURAL SITES IN HORODYSKO, CHEŁM DISTRICT

SUMMARY

Horodysko is known in an archaeological literature since a long time because of an early medieval stronghold located there and a discovery of a "hoard" with faience beads, hidden in a Strzyżów culture vessel.

The artefacts under study were collected on a farm in the neighborhood of the stronghold (site 1) and in an area assigned for planned building of water storage (site 13/71). Materials from both sites can be related to several cultures and different chronological periods.

At site 1 the Neolithic colonization is represented by settlements of the Funnel Beaker and Globular Amphora cultures. What more, there were found items made of the Volhynian flint, linked with the Neolithic and the Bronze Age (Fig. 1). The next chronological horizon constitutes potsherds dated to the 10th-12th century, some of them even to the 15th century (Fig. 2: 1-2). The most numerous group of artefacts is constituted by pieces of modern pottery, coming from the 17th-18th century (Fig. 2: 3-6).

At site 13 the features separated as the oldest phase of a local dwelling structure, belong to the Lublin-Volhynian (Fig. 3: 1-4) and Funnel Beaker cultures (Fig. 3: 5). In the beginning of the Bronze Age, the Strzyżów culture developed there. A destroyed grave of this unit was found – near a human skull there was placed a clay vessel (Fig. 4: 5), somewhat father a dihedral axe made of the Volhynian flint (Fig. 5: 5). Besides, from the surface of the site, single pieces of ceramics of the Strzyżów culture (Fig. 4: 1-2) as well as flint materials, not allowing to ascribe to any definite culture (Fig. 5: 1-4, 6-9) were collected. The following sources correspond to the Trzciniec culture (Fig. 4: 3-4) and the Lusatian or Pomeranian cultures (Fig. 6: 1-4). Presumably, next artefacts (Fig. 6: 6-7) one ought to link together with the Przeworsk culture from the Roman period. Numerous items come from the Middle Ages period (Fig. 6: 5, 8, 9; 7: 1-8) and subsequent times (Fig. 8: 1-6).

Summing up the results of research, all uncovered artefacts create valuable evidence to study the oldest history of this region.

Dr Barbara Bargieł
Instytut Archeologii UMCS
Pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin